

Библиографическиессылки

1. **Лосев А. Ф.** История античной философии в конспективном изложении; [Текст] / А. Ф. Лосев. – М. : Мысль, 1989. – 312 с.
2. **Мамардашвили М. К.** Лекции по античной философии; [Текст] / М. К. Мамардашвили. – М.: Аграф, 1997. – 312с.
3. **Хайдеггер М.** Наука и осмысление; [Текст] / М. Хайдеггер // Время и бытие: Статьи и выступления. – М. : Республика, 1993. – С. 251–252.
4. **Dewey J.** Democracy and Education; [Text] / J. Dewey. – Режим доступа: http://philosophy.ru/lib/fortext/fortext_2054.html

Надійшла до редколегії 04.01.11

УДК130.31

В. А. Гриценко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ФЕНОМЕНИ ВІДЧУЖЕННЯ ТА САМОТНОСТІ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

Обговорюються проблеми відчуження та самотності сучасної людини.

Ключові слова: відчуження, сучасна людина, самотність, історичні форми самотності.

Обсуждаются проблемы отчуждения и одиночества современного человека.

Ключевые слова: отчуждение, современный человек, одиночество, исторические формы одиночества.

Discuss the problems of alienation and aloneness of modern man.

Keywords: alienation, modern man, aloneness(loneliness), historical forms of loneliness.

Буття людини у світі має багато проявів, які у філософській антропології називаються феноменами. Вони являють собою безпосередньо дану реальність, світ людського існування, в якому проявляється (й одночасно формується) природа і сутність людини. Основоположне значення для людини мають такі феномени його існування, як самотність, любов, гра, страждання, боротьба, смерть, праця, свобода і творчість. Буття людини з самого початку є неоднозначним. Людина вільна і невільна, щаслива і нещаслива. Вона невільна тому, що має місце так зване відчуження людини, яке у різних формах проявляє себе в усі часи.

У своїй дійсності відчуження означає, що продукти діяльності людини виходять із-під його контролю і перетворюються на зовнішню та не підпорядковану їй силу. Відчуження означає чужість, зовні-

пність світу і навіть його ворожість (наприклад – стихія ринкових відносин, сила диктаторської держави, непідвладність людини створеного ним гігантського світу техніки тощо). Відчуження – це втрата людиною світу та перетворення його на нелюдський світ. На рівні психіки та свідомості відчуження людини проявляється у таких негативних станах людей, як розгубленість та приреченість, почуття втрати основного орієнтиру у житті, страх перед оточуючим світом, песимізм, почуття самотності, апатія, агресія тощо. Отже, відчуження є вічною та неусувною проблемою для людського суспільства.

Е. Фромм у своїй книзі «Революція надії» писав про «привід», що блукає у наш час. Це привід повністю механізованого суспільства, яке має на меті максимальне виробництво матеріальних благ і керується комп'ютерами. Це приводить, вважає Е. Фромм, до втрати живого контакту з собою і з життям. Залишивши релігійну віру та її гуманістичні цінності, людина позбавилася здібності відчувати глибокі емоційні переживання. А світ техніки, що був нею створений, виявився настільки могутнім, що почав визначати спосіб мислення людини, породжуючи дегуманізоване суспільство і чисельні прояви жорстокості.

Сучасна людина – це «ринкова» людина. Для неї, як пише Е. Фромм, весь світ являє собою об'єкт купівлі та продажу. В наш час продаються не тільки речі, але і сама людина, його фізична сила, знання та вміння, думки і навіть усмішка. Тепер це вже людина, яка існує не стільки у природному, скільки у створеному штучному технічному світі, і тому вона – неприродна людина, істота все більше і більше штучна. Це людина, яка часто відчуває себе безсилою перед соціальним світом, закинутою в нього, немов у чуже та вороже оточення, і тому вона, на думку Е. Фромма, – є самотньою людиною.

Визнаючи вплив соціальних факторів на поведінку людей, Е. Фромм звертає особливу увагу на те, що самотній та беззахисний індивід зіштовхується у сучасному суспільстві віч-на-віч, як він каже, з чудовищем відчуження. Соціальна система повинна бути направлена на звільнення людини від використання її як засобу для досягнення чужих їй цілей. Нарешті, за Е. Фроммом, сучасна ситуація може бути охарактеризована як тотальне відчуження, адже суттєвими її ознаками є відчуження людини від самої себе, її відчуження від інших людей і від суспільства. Отримана людиною свобода принесла їй незалежність і раціональність існування, але разом з тим вона ізолювала її та пробудила в ній почуття самотності, безсилля і тривоги [2, с. 78].

Ще в 60-ті рр. вчені відмітили одним з наслідків сучасного техногенного розвитку появу одномірної людини як продукту масової культури. Сучасна індустріальна культура дійсно створює широкі можливості для маніпуляції свідомістю, завдяки яким людина втрачає здатність раціонально обмірковувати буття, стає відчуженою від природи, суспільства та самої себе. Здається, людина отримала нові, іноді навіть фантастичні можливості для свого культурного розвитку, наприклад, можливість глобальних мереж і технологій мультимедіа. Отримавши та зберігаючи від книжної епохи вміння абстрактно, індивідуально мислити та доповнивши його новою образною культурою комп'ютерної епо-

хи, людина може більш великими темпами інтелектуально та культурно розвиватися. Сучасне суспільство не може існувати в умовах сенсорного голоду – для його розвитку та самоорганізації абсолютно необхідно всезагальне інформаційне поле. Однак автоматичної реалізації нових можливостей культурного розвитку в масовому масштабі не спостерігається і, мабуть, не може спостерігатися.

Інформаційне відчуження є одним з сучасних проявів проблеми відчуження людини. Взагалі проблема відчуження – одна з найбільш актуальних. В сучасній філософській літературі є точка зору, згідно з якою основний зміст даного поняття в тому, що в силу історичних обставин людина втратила свій іманентний принцип самоотождення. Тобто вона перестала відповідати своїм природним людським якостям. Це є конфлікт між її актуальним існуванням та потенційним буттям. В методологічному плані перевага даного поняття в тому, що воно дозволяє охопити всі негативні аспекти людського існування: втрату контролю над продуктами людської діяльності, патологічний характер соціальних відносин, відхід від людського призначення і моральний занепад особистості, відчуження людини від природи.

Проблема відчуження ясно спостерігається крізь призму діяльності. І хоча діяльність не постає єдиним способом буття людини, культури, соціальним та її взаємозв'язку із світом, проте діяльність тісно пов'язана із світоглядом, метою, ціннісними орієнтаціями особистості. У стані відчуження ці зв'язки або втрачаються, або деформуються. Результатом може стати безцільна активність, яка не є вже діяльністю.

Звідси – проблема відчуження, що була поставлена дев'ятнадцятим століттям, і проблема втрати реальності, що була поставлена століттям двадцятим. Марксизм, екзистенціалізм, постмодернізм вирішують, по суті, одну проблему: зростаючу диспропорцію між людством і людиною, видом та індивідом. XIX століття ще зберігало парадигму «справжньої реальності», тобто сукупної накопиченої праці людства, яка, попри перетворену форму приватної власності, революційним шляхом може бути повернена людині (марксова теорія самовідчуження і наступного присвоєння сутнісних сил). В екзистенціалізмі XX ст. розрив людини з людством набуває етико-психологічного окреслення – як нездоланна самотність індивіда, неможливість спілкування, беззмістовність буття, криза «сутнісної, родової» основи особистості. Отож, постмодерн наприкінці XX ст. знімає проблему відчуження тим, що знімає саму проблему реальності. Реальність не просто відчужується, набуває речового вигляду або втрачає зміст – вона зникає, а разом з нею зникає і загальний субстрат людського досвіду, змінюючись на чисельність відносних картин світу. Кожна раса, культура, стать, вік, місцевість, індивід створюють свою «реальність» – само це слово в сучасних гуманітарних науках рідко вживається без лапок.

Відчуження реальності від людини та подальше знищення самої реальності – ступені одного поступового процесу, в якому сума всієї інформації, що була вироблена людством, стає все менш доступною окремому індивіду. Цей процес здійснюється не в арифметичній, а в геометричній прогресії; розвиток людства – інформаційний, техноло-

гічний – безперервно прискорюється по експоненті. Та сума знань і та кількість «новин», які накопичувалися протягом всього XVI або XVII ст., тепер постачаються в один тиждень, тобто темп виробництва інформації збільшується в тисячу разів – і це при тому, що й інформація, яка накопичена всіма минулими часами, також безперервно підсумовується та поновлюється у складі нових інформаційних ресурсів. Виявляється, що людина у XXI столітті має за своє життя сприйняти в десятки тисяч разів більше інформації, ніж її предок всього лише 300 – 400 рр. тому. Це також приводить до того, що стосунки між людьми стають більш поверхневими, ситуативними, відчуженими, що сприяє виникненню та поглибленню почуття віддаленості та самотності.

Самотність є багатограним явищем. Вона може розглядатись і як фізичний, і як психологічний стан людини, характеризувати об'єктивні стосунки людини з іншими людьми та її суб'єктивне ставлення до цих стосунків. Мабуть найточніше визначення самотності дав відомий соціолог І. С. Кон, назвавши його «багатоликим». Хоча це, звичайно ж, не суворо наукове визначення, а скоріш метафора, що відбиває теперішнє безсилля раціонального пізнання перед даним феноменом. В першу чергу це не тільки фізичний або психологічний стан людини, не тільки його переживання, емоції та почуття, але й характеристика її стосунків з іншими людьми. А вже до кінця минулого століття самотність розглядалась в основному як фізичний стан людини, як ступінь об'єктивної ізоляваності індивіда. Навіть в тлумачному словнику російської мови В. Даля немає слова «самотність», а є тільки слово «одинокій» і похідні від нього, які використовуються для позначення людини, що проживає окремо, ізолявано від інших людей.

В давні часи, коли самоіснування людей було суто об'єктивним, колективним, родовим, ми знаходимо три основні форми самотності. Це, по-перше, обряди, ритуали, випробування та виховання самотністю, які мали місце практично у всіх племенах і народах. Друге, це покарання самотністю, що було у вигляді вигнання з роду, яке прирікало засудженого майже на вірну смерть. І по-третє, це добровільне відлюддя окремих індивідів, що оформилося в соціальний інститут анахоретства, яке існувало багато тисячоліть.

І все ж таки самотність навіть для сучасної людини є важким випробуванням. Самотність – це не тільки випробування для людини, але й випробування людиною, переважання своєї особистості над будь-якими зовнішніми обставинами. А. Шопенгауер коментував це так: «У самотності кожний бачить собі те, що він є насправді». У підсумку випробування та виховання самотністю приводять людину у світ людей, зближують індивіда з іншими, роблять для нього саму можливість спілкування та життя у людському суспільстві самоцінною та безумовною.

У висновку треба підкреслити, що людина, ускладнюючи свій світ, викликає до життя такі сили, над якими вона вже не панує. Чим більше вона перетворює світ, тим в більший мірі породжує непередбачувані соціальні фактори, які починають формувати

структури, що радикально змінюють людське життя, та очевидно погіршують його, відчужуючи людину від природи, інших людей та від самої себе, змушуючи її почуватись самотньою.

Крім того, всі історичні форми самотності в тому чи іншому вигляді зберігаються і до нині та грають важливу роль у житті сучасного суспільства й у вихованні людини. Але, у сучасному суспільстві існує така проблема самотності, яка не вписується в її традиційні форми – самотність набуває все більше психологічного забарвлення і стає особистісною. При цьому мова не йде про той тип людей, які за складом свого характеру схильні до відлюдного способу життя. Такі відлюдні, одинокі люди зустрічались завжди будь-якому суспільству у будь-якій історичній епохи.

Зараз же самотність у свідомості мільйонів сучасників тісно пов'язана із палким бажанням не бути одному та глибоким відчуттям неможливості практично це здійснити. В першу чергу це означає, що всі зовнішні обставини життя втрачають своє вирішальне значення для людини. Вона відчуває себе самотньою незалежно від наявності поряд інших людей, чи то друзі, родина, однодумці або випадкові знайомі. Більш того, постійне переживання відсутності близьких духовно-інтимних стосунків з іншими людьми є характерною і масовою ознакою почуття самотності сучасної людини.

Бібліографічні посилання

1. **Абраменкова В. В.** Проблема отчуждения в психологии / В. В. Абраменкова // *Вопр. психологии.* – 1990. – № 1. – С. 5–12.
2. **Грицанов А. А.** Человек и отчуждение / А. А. Грицанов, В. И. Овчаренко. – Мн. : Вышэйшая школа, 1991. – С. 77–78.
3. **Швалб Ю. М.** Одиночество: социально-психологические проблемы / Ю. М. Швалб, О. В. Данчева. – К. : Украина, 1991. – 270 с.

Надійшла до редколегії 28.01.11

УДК 122/129

В. Ю. Гунченко

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ДІАЛОГ СОЦІАЛЬНО-ПРИЙНЯТОГО ТА ІРРАЦІОНАЛЬНОГО ВІДПОВІДНО ДО КОНЦЕПЦІЇ М. ФУКО

Розглядається еволюція діалогу соціально-прийнятого з ірраціональним на основі концепції М. Фуко. Аналізується сприйняття феномену безумства і ненормальності у суспільній свідомості за М. Фуко.

Ключові слова: ненормальність, покарання, комунікація, діалогічність, влада, безумство, нормалізація, влада-знання, ірраціональне.